

Pääsihteeri Timo Toiviainen:

Keskustelun rajautuminen EU:n sisälle on eettinen valinta

Timo Toiviainen on jäänyt eläkkeelle ja sivuun vapaan sivistystyön arkirutiineista ja -paineista. Taidenäyttelyiden, oopperan ja lukemisen rinnalle mahtuu edelleen myös aikuiskasvatus: vapaan sivistystyön luentosarjat Helsingin yliopistossa sekä Zachris Castrénia käsittelevä tutkimustyö.

Sinun pääaineesi Jyväskylän yliopistossa oli aikanaan historia ja Sinusta piti tulla historianopettaja. Kuinka oikein päädyit kansalaisopistoliikkeen leipiin?

Tietynlaisena esikuvana minulle oli Helsingin suomenkielisen työväenopiston nykyinen rehtori Risto Kuosmanen. Hän oli tietääkseni ensimmäinen Jyväskylän yliopiston historianopiskelija, joka hakeutui kansalaisopistoon. Hänestä tuli Kemijärven kansalaisopiston rehtori. Vuoden 1963 lainmuutos johti uusien kansalaisopistojen perustamiseen. Kotikuntani Keminmaan kansalaisopiston johtokunnan puheenjohtaja ja entinen opettajani kysäisi minulta, enkö tulisi Keminmaalle, kun sinne perustettiin päätoiminen rehtorin virka. Minulla on historianopettajan pätevyys, mutta kansalaisopistoon olin epäpätevä. Minulta puuttui nimittäin aikuiskasvatuksen approbatur, minkä sitten suoritin Olavi Alkiolle ja Urpo Harvalle Tampereella. Kun vakiinaistamista varten paikka pantiin sitten auki, sinne oli jo 40 pätevää hakijaa.

Olin Keminmaalla kolme työvuotta ja syksyllä 1970 aloitin Kansalais- ja työväenopistojen liitossa, ensin pedagogisena sihteerinä ja kevästä 1973 lähtien toiminnanjohtajana.

Kun ajatellaan kansalaisopistojen tavoitteita ja tarkoitusta Sinun KTOL-kautenasi, miten ne ovat muuttuneet? Onko ydin edelleen sama ja muutokset vain erilaisia painoituksia ja sovellutuksia kuhunkin aikaan?

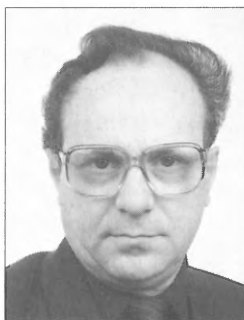
Minun kautenani dynaamisimmat rehtorit halusivat koko ajan laajentaa opistojen toiminta-alueita. Kansalaisopistot kapinoivat rajojaan vastaan ja halusivat erityisesti laajeta ammatillisen aikuiskoulutuksen puolelle. Nyt jälkikäteen voi nähdä, että ne 90-luvun muutokset, mihin vapaa sivistystyö joutui, ovat kaikkein vähiten vaikuttaneet kansalais- ja työväenopistojen toimenkuvaan.

Ensimmäinen muutos oli se, että kansalaisopisto laajeni 70-luvun alkupuolella alle 16-vuotiaitten musiikinopetukseen. Itse en koskaan pitänyt sitä perusteltuna, mutta en sanonut mielihäpähtäni, koska se oli kentän tahto. Sehän meni sitten Kaarina Suonion ministerikautena lävitse. Kun lainmuutos antoi mahdollisuuden, ammatillinen koulutus tuli yhä selvemmin mukaan. Dynaamisimmat rehtorit vaistosivat, missä koulutusrahat liikkuiivat. Laman ja aikuiskoulutuksen muutosten takia opistotoiminta olisi supistunut oleellisesti enemmän, elleivät monet rehtorit olisi ennakkoluulottomasti lähteneet laajentamaan opistoaan ja kalastamaan rahaa, joka oli ulottuvilla, jos oli esittää hyvä suunnitelma.

Eivät suinkaan kaikki opistot nähneet tehtävänsä samalla tavalla laajana, vaan meillä on edelleen paljon opistoja, jotka kokevat oman tehtävänsä varsin kapea-alaisena, siis perinteisenä vapaan sivistystyön tehtävänkuvana.

On syytä keskustella vakavasti, miten perinteiseen tehtäväkuvaan ankkuroituneet opistot säi-

lyttävät uudistuskynsä ja dynaamisuutensa, koska tehtäväkuvaansa laajentaneet opistot ovat oppineet valtavasti koulutusosaamista toiselta aikuiskoulutuksen alueelta ja ovat joutuneet kehittämään kaikin tavoin keinovalikoimaansa. Niiden suhteen ei siis ole huolta siitä, miten ne pärjäävät. Perinteisten opistojen laita on toisin.

Tähän sisältyy samalla se paradoksi, ettei uudistunut opisto ole enää perinteisessä mielessä vapaan sivistystyön kansalaisopisto, vaan yleisluonteinen oppilaitos. Se ei siis palvele entiseen tapaan vapaan sivistystyön tarkoituseriä. Perinteisten tehtäväkuva on kirkas, mutta miten käy uudentumisen? Kansalaisopistojen kuva oli 70- ja 80-luvulla paljon homogeenisempi, mutta nyt on paljon erikoistuneita opistoja. Ei ole kriteeristöä siihen, kumpi linja on oikeampi, sillä kansalaisopisto on sitä, mitä kunnalliset päättäjät haluavat sen olevan. Muutos on ollut mielestäni kuitenkin pakon sanelema.

Missä näet opistoliikeen vahvuudet?

Vahvuutena on erinomainen verkosto. Se on tekninen kysymys, mutta hirveän arvokas. Opistoverkosto on ainutlaatuinen maailmassa ja väestöpohjaan nähden se on maailman tihein. Esimerkiksi Saksassa, missä on samantapaisia rakenteita, se ei ole lainkaan yhtä tiheä. Eikä Englantia kannata enää edes mainita, se on menetännyt niin paljon Thatcherin aikana. Tiheä verkosto merkitsee sitä, että palvelut voidaan viedä ihmisten luo.

Ottaisin mielelläni kysymykseen vahvuuksista syvällisemmän elementin. Kun halutaan puhua opistojen voimatekijöistä, lähtökohtana on se, että opiston tulee käsitellä jollain tavalla ihmisen ongelmaa. Ihmisen ongelmana on ollut teol-listumisen alkuajoista asti vieraantumisen itsestään. Vaikka on puhuttu eri termein ja käytetty eri perusteita, on vapaa sivistystyö sinä aikana kuin se on runsaan sataa vuotta vaikuttanut, itse asiassa estänyt ihmistä vieraantumasta itsestään. Kaikki se, mitä opistossa tehdään eri motiivein, lähtee ihmi-

VSY:n pääsihteerin tehtävissä vuodesta 1987 Timo Toiviainen matkusti paljon maailmalla. ICAE:n IV maailmankonferenssi 1990 keskittyi lukutaito-ongelmiin. Ohjelmaan liittyvillä retkillä tutustuttiin Thaimaan kehitysprojekteihin. Tässä aterioidaan Laosin rajan tuntumassa. Ryhmässä oikealla Christoffer Grönholm ja Timo Toiviainen Suomesta, takana Singaporen ja Etelä-Korean edustajista, edessä vasemmalla Majorie Crombie Australiasta.

sestä itsestään ja auttaa häntä pysymään ehjänä, terveenä ja voimaan hyvin. Ja tämä mahdollisuus on opistoilla edelleen riippumatta siitä, kumman suunnan ne ovat valinneet. Tämä on tärkein voimatekijä, koska tästä ei itse asiassa ole mikään muu koulutuksenala kiinnostunut. Ammatillisella koulutuksella on ammatilliset tavoitteet.

On opistojen sisällöllis-filosofinen voimatekijä, että ne palvelevat ihmisen syvimpiä tarpeita. Kun alettiin puhua ihmisen vieraantuneisuudesta, sanottiin, että työ vieraannuttaa ihmisen itsestään. Mutta kun yhteiskunta on muuttunut monimutkaisemmaksi, vieraantumisen ongelma on vain pahentunut.

Opistojen haasteena on siis yhä uudelleen tämä tehtävä ja sen kautta se tekee itsensä oikeutetuksi ja sillä on jatkuva kysyntä.

Minkä arvon annat sosiaalisuudelle tässä yhteydessä?

Vapaassa sivistystyössä on aina ollut mukana yhteisöllinen ja yhteisvastuullinen elementti. Kun korostan yksilön hyvinvointia, lähdän siitä, että vain hyvinvoiva yksilö voi luoda terve-

tä liityntöjä muihin ja ihminen tulee ihmiseksi vasta muiden kautta.

Olen vähän tutkinut Zachris Castrénia. Siel tähän löytyy selvä filosofinen tausta, ensin Hegel, sitten Snellman - olen itse asiassa nyt vasta lukenut seikkaperäisemmin Snellmania. Castrén otti ajattelunsa juuret Snellmanilta. Olen ymmärtänyt Snellmanin näkemyksiä siten, että yhteisöllillä on ensi sija yksilöihin nähden. Ajatuksen filosofinen perusteluhan rakentuu näin: jokainen yksilö on riippuvainen yhteisöstä, mutta yhteisö ei ole riippuvainen yksittäisistä yksilöistä. Yhteisöt toimivat aina, yksilöitä putoaa. Tällä tavalla siis hyvinvoivasta yksilöstä lähtevä ajattelu laajentuu siihen, että terve ihminen toimii myös yhteisössä hyvin ja mukana on vahva yhteisöllinen ja yhteisvastuullinen elementti.

Näitä yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuullisuutta ei pystytä enää korostamaan vapaassa sivistystyössä, missä se oli vuosikymmeniä hyvin tietoista. Mutta se näkyy siinä, että vapaa sivistystyö on edennyt vain ryhmätoiminnassa, pienyhteisöissä. Eikä siitä varmaan ikinä voidakaan luopua. Periaatteessahan on mahdollista, että kunnat voisivat antaa yksityisopetusta, mutta en ole kuulut yhtään tapausta, että niin olisi käynyt.

Olet nähnyt erilaisia nousuja ja laskuja vapaassa sivistystyössä. Jos vapaa sivistystyötä peilataan kulloistakin yhteiskunnallista tilaa vasten, millaisiin vaiheisiin liittyvät vapaan sivistystyön kultakaudet?

Vaaroisin kokonaan lähestymistapaa, että vapaalla sivistystyöllä olisi ollut jotain kultakausia. Meilläähän ei ole mitään todellista tutkimustietoa vapaan sivistystyön historiasta. Sen sijaan meillä on taipumus glorifoida mennyttä. Jos rupeaa osoittelemaan kultakausia, syyllistyy helposti virheisiin. Kunakin aikana on vapaalla sivistystyöllä ollut ajan tarpeista kumpuavia tehtäviä ihan konkreettisia oppiaineita ja opetusvälineitä myöten. Kyllä vapaan sivistystyön on eletävä omassa ajassaan, ja silloin minusta on kiusallista nähdä, että jonkin ajan vapaa sivistystyö olisi ollut merkityksellisempää kuin jonkin toisen ajan. Osallistujalle merkitys on ollut aina sama.

Mutta tietysti toisesta näkökulmasta tarkasteltuna kansalaisopistolaitoksen nousu 60-luvulla oli tärkeä vaihe, koska kansalaisopistojen itsensä

lisäksi se loi myös pohjaa kansanopistojen uudistuksille ja myöhemmin opintokeskusten pääsyyllä lainsäädännön piiriin. Siinä mielessä 60- ja 70-luku oli merkittävä jakso. Toinen merkittävä kausi oli aikuiskoulutuksen ja suomalaisen elämänmuodon myllerryksessä 90-luvun alussa. Laman yhteydessä nämä kolme työmuotoa osoittivat pystyvän uudentumaan, ja sehän on hirveän tärkeää, koska muuten oltaisiin menetetty hurjasti asemia. Nyt ei menetetty, jos katsotaan sisään tullutta rahaa ja opiskelijamääriä, joita on voitu palvella. Teknisesti nämä ovat siis olleet tärkeitä ajanjaksoja.

Suhtaudun vapaan sivistystyön tulevaisuuteen hyvin optimistisesti. Hyvänä esimerkkinä on tuore VSY:n tuottama vihkonen ”Kansalaisten vaikuttaminen ja kansalaisjärjestöt sekä vapaa sivistystyö”. Siinä on hyviä ja oleellisia asioita.

Olit organisoimassa MEETING IN FINLAND –seminaareja. Tuolloin julkilausutuiksi tavoitteiksi mainittiin vuoropuhelu kommunististen maiden ja lännen sekä toisaalta etelän ja pohjoisen välillä. Eurooppahan oli katkerasti kahtiajakautunut ja ”kolmas maailma” kiinnostui. Jos arvioit jälkikäteen, miten vuoropuhelut onnistuivat kummassakin tavoitteessa erikseen?

Niin, juuri nuohan olivat Meetingin alkuaikojen konsepteja. Kolmas kitti oli vielä rauhankasvatus. Mutta siinä vaiheessa, kun tulin vuonna 1987 mukaan ja vastuuseen seminaareista, rauhankasvatuksen konsepti oli jo ohi. Käsitin heti, etten pysty tekemään Meeting in Finland -seminaarista sellaista, kuin Helena Kekkonen teki, ja sellaisen aika oli ylipäänsä ohi. Tapahtumaa piti siis muuttaa sisällöllisesti, ja tuoda siihen uusi elementti. Se oli aikuiskasvatus. Se oli myös VSY:n jäsenjärjestöjen viesti sikäli, kun ne olivat Meeting in Finlandista kiinnostuneita.

Tällaisia aikuiskasvatus-Meetingejä järjestettiin sitten kymmenkunta. Dialogi jatkui senkin jälkeen, kun rakenteet olivat jo romahtaneet eli Neuvostoliitto ja sosialistinen leiri hajonneet. Meeting palveli siis vielä vuosia 90-luvun puolella itäisen ja läntisen Euroopan välistä dialogia. Niistähän poiki vaikka sun mitä: paljon suhteita, valtava määrä ihmisten välillä kontakteja.

Kun Suomi vihdoinkin liittyi EU:hun, valtio ra-

hoittajana ei ollut enää kiinnostunut pohjoinen-etelä –dialogista. Tehtiin selkeä valinta keskittymisestä Eurooppaan. Siitä teki poikkeuksen ainostaan MEETING IN FINLANDIN 30-vuotis-seminaari vuonna 1998.

Rajautuminen EU:hun on selvä eettinen valinta. Sehän kuvastaa sitä, että me olemme muutuneet välinpitämättömiksi sen suhteen, mitä Euroopan ulkopuolella tapahtuu. Me emme siis näe enää välitöntä hyötyä kanssakäymisestä. Meetingeissä ME saatoimme oppia etelältä. Nyt se näkökulma ja funktio on tykkäänään sivuutettu. Muutos näkyy virallista kehitysapua myöten. Valtion politiikan muutos on välinpitämättömyyden tulos. Valtiollisen politiikan välinpitämättömyydet ja välittämiset ovat aina näkyneet myös Meetingeissä. Kun tulin Meetingin organisoijaksi ensimmäisen kerran, kävimme Kalervo Siikalan luona, hänhän määritteli hyvin tarkkaan valtion politiikan näissä asioissa. Olin turhaan huolissaan siitä, saadaanko Meetingiin rahaa, sillä silloin vielä Meetingin perusajatus mahtui valtion silloisen virallisen politiikan sisään. Niinpä Siikala arvioi meidät yhtä arvokkaiksi kuin Savonlinnan oopperajuhlat, Lahden kirjailijakokouksen ja vastaavat tapahtumat, vaikka meidän kaliberimme oli toinen ja meiltä puuttui kaikki julkisuus ja näkyvyys. Meistä kuitenkin pääsi pikurahalla verrattuna muihin. Saimme rahaa, koska pohjoinen-etelä –dialogi kuului Suomen viralliseen ulkopolitiikkaan.

... Mutta sitten tuli EU:n kausi.

Olet ollut paljon kansainvälisessä kanssakäymisessä. Pidät sitä ilmeisen tärkeänä?

Arvotan sen hyvin tärkeäksi. ATein suurella ilolla MEETING IN FINLAND -seminaaria, vaikka se oli raskas ja työläs, koska meidän hyvää aikuiskasvatustieteemme saatot esitellä mielihyvällä.

Kyllähän Meetingin loppusuoritus on lyhyesti määriteltävissä: MEETING IN FINLAND oli koko maailmassa ainutlaatuinen vuosittain toistuva koulutusilaisuus, missä maantieteellinen peittävyys oli kaikkein suurin. Vain Unescon suuret kokouksilla, joissa käytetään miljoonia ja miljoonia eri puolilta maailmaan hankittua rahaa, on suurempi kattavuus – mukana siis tuollaista

toista sataa maata. Kyllähän me saavutimme aivan ainutlaatuisia tuloksia pienellä rahalla, verrataan vaikkapa Saksan suureen järjestöön DVV:hen (Deutsche Volkshochschule Verbandiin). Ei edes se suuruutensa päivinä ryhtynyt sellaiseen urakkaan, kuin Suomessa ryhdyttiin.

Toinen asia on sitten Euroopan aikuiskasvatustiliiton EAEA:n toimiston perustaminen Helsinkiin vuonna 1993 ja nyt tietysti se, että VSY:n puheenjohtaja Jorma Turusen on myös EAEA:n puheenjohtaja. Kyllä niistä on Suomelle merkittävää hyötyä. Pohjoismaiden vaikutus henkilöitten ja pienen toimiston kautta on ylimalkaan vahva. Vahvuudella ja vaikutusvallalla on merkityksensä, kun muotoillaan EU:n koulutuspolitiikkaa. Kyllä tällaisissa Grundtvig-ohjelmissa osamerkitys on myös aikuiskasvatustieteillä.

Suomen painoarvo aikuiskoulutuksessa on siis suurempi, kuin maan kokoonsa nähden kuuluisi olla?

Minusta se ei ole yhtään liioiteltu väite, ei vähääkään.

Siirryt eläkkeelle vapaasta sivistystyöstä, mutta hoidat edelleen Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella dosentuuria, tonttinasin vapaa sivistystyö. Lisäksi olet sukeltautunut Zachris Castrénin ajatteluun?

Castrén-tutkimuksesta puhun vielä varovasti. Työ viipyy varmasti vielä kauan, sillä pyrin tekemään sen hyvin ja ilman paineita.

Minua on maailmalla liikkeessani suorastaan kiukuttanut nähdä, miten tanskalaiset vouhkaavat Grundtviginsa kanssa. He ovat luoneet valtavan maineen ammattipiireissä Grundtvigin avulla. Castrén oli filosofi ja ajattelijana vähintään samantasoinen, lisäksi Castrén oli kansainvälinen henkilö. On surullista, ettemme me itsekään tunne Castrénia. Hänen päähänsä voidaan panna kaikenlaisia ajatuksia vain siksi, ettei häntä tunneta.

Haluan siis tehdä työtä nyt sellaisessa asiassa, mihin olen peruskoulutukseni saanut, eli historiassa. Minusta se on merkittävä tutkimuskohde.

Haastattelu: ANNELI KAJANTO

Timo Toivaisen näkemyksiä Aikuiskasvatustieteiden lehdestä: www.kvs.fi -> Aikuiskasvatustieteiden julkaisut -> Aikuiskasvatustiede